

Vladimir Posavec

Rimska bojišta i Julije Cezar

OVIH DANA u prodaju je pušten 2. broj mjesečnika *Ratovi kroz stoljeća* (prvi, naslovljen *Križarski ratovi*, pojavio se početkom listopada), čija je tema rimska vojska i ratovi što ih je vodio antički Rim, s posebnim naglaskom na vojskovođu i državnika Julija Cezara. S časopisom u boji na 36 stranica formata A4 upakiran je i poklon DVD s dva dokumentarna filma – *Tko je ubio Julija Cezara?*, u trajanju od 51min, i *Rimljani*, trajanja 50 min, od kojih je prvi *Tko je ubio Julija Cezara?* glavna tema našeg osvrtu. No, prije toga dužni smo se ipak s nekoliko generalija kratko osvrnuti na projekt u cjelini.

Uopćeno govoreći, ovakvi bi izdavački pothvati trebali biti pohvaljeni jer po vrlo prihvatljivoj cijeni omogućuju zainteresiranom čitatelju, a poglavito učeničkoj populaciji, koju i vidim kao glavnog korisnika takvih sadržaja, lak pristup temama općeobrazovnog karaktera. Jer, ruku na srce, upravo povijest spada među zahtjevnije predmete opće kulture. Ali, kao da je baš na tome području najviše poteškoća u ostvarivanju nekog projekta koji bi uspio pomiriti jednostavan i lako razumljiv pristup s nužnom dozom ozbiljnosti, odgovornosti i povijesne utemeljenosti. I baš na povijesnim sadržajima, kad ih se i prihvate, autorski se timovi ne mogu othrvati banaliziranju, uopćavanju, klišeiziranju, fantaziranju, senzacionalističkim revalorizacijama znanstvenih rezultata i besplodnim preslagivanjima općeprihvaćenih tumačenja ... A upravo bismo tu negdje i mogli smjestiti dokumentarni film *Tko je ubio Julija Cezara?*

Kao izdavač navedenog projekta javlja se Aurum izdavaštvo d.o.o. iz Zagreba, Preradovićeve 24. Spomenutom izdavaču na prvome mjestu trebalo bi skrenuti pozornost na neopisivo velik broj materijalnih pogrešaka u tekstovima, koji pritom nisu ni potpisani, pa se ne može znati kakav je znanstveni profil osobe ili osoba koje su ih pisale. Kao glavni urednik potpisan je Luka Jagarić, kao grafički urednik Goran Friščić, za grafičku obradu i pripremu Petar Mikić, a lektorski dio posla obavila je Anamarija Bakoš. Kako ne bismo previše vremena trošili na ono što nije glavna tema, spomenimo samo ukratko da Tita Livija nikako ne možemo svrstati pod kroničare (str. 5) jer je dotični bio u pravom smislu riječi pisac 142 knjige rimske povijesti. Jednako tako vučica nije othranila (str. 5) Romula i Rema već ih je samo podojila, a othranila ih je Aka Larentija, žena pastira Faustula koji je blizance našao i odnio kući. U tekstu stoji da ih je vučica (nećete vjerovati) »odgojila kao vlastitu mladunčad«. Da stvar bude bolja, poneki redak iznad toga piše i to kako je njihovu majku silovao bog rata Mars kad se od nevremena sklonila u pećinu. A, nastavlja dalje neimenovani autor, »Amulije, tadašnji vladar područja, 'nedostojnu' je svećenicu kaznio tako što je djecu koju je rodila bacio u Tiber.«

Na sljedećoj stranici čitamo i da se pred Galima na »Kapitol« (cijelo vrijeme se za Kapitolij koristi naziv Kapitol) sklonilo tisuću hrabrih boraca. Tu čitamo i da su se na tom »... zidinama utvrđenom brežuljku nalazile osim senata i najvažnije rimske svetošti...« Jednako tako, saznajemo da se »Junonine guske nisu predale unatoč iscrpljenosti

nestašicom hrane«. Pa zatim na str. 8 možemo pročitati kako je Rim dobio »... golemim amfiteatre za konje i utrke kola te gladijatorske borbe...«, ali i sljedeće: »U osvojenim područjima robovi su gradili gradove prema rimskom modelu...« kao i: »Kad bi neka vojska bila pobijedena, Rimljani bi preživjele tjerali ispod jarma.« Pokoreni narodi »... su mogli zadržati priličnu autonomiju. Čak bi i njihovi bogovi bili uvršteni u Panteon – hram bogova u Rimu.« Ili ovo, ma što god to trebalo značiti, a ne znači ništa: »Tijekom carskog perioda grad-država na obali Tibera je kroz ratove ili kroz sklapanje savezništava izrasla (sic!) do ekonomskog, političkog i kulturnog centra srednje Italije.« Ima toga još, na primjer: »Kad je pala Kartaga, ni grčko-helenistički moćnici u regiji više nisu imali kuda.« ili »Na jugu se obrušili sve do Sahare, na istoku sve do Eufrata, pored današnjeg Iraka.« Kaligula je, prema nepotpisanom autoru teksta, konja proglasio konzulom, iako je vjerojatno da ga je proglasio tek senatorom (i to tek možda), čime bi jasno pokazao vrlo istančan smisao za humor poslavši senatorima nedvosmislenu i jasnu poruku, da su najobičniji konji i da je njegov konj jednako tako sposoban biti senatorom. Njegovu namjeru, ali samo namjeru, da konja proglaši konzulom i sam Svetonije spominje kao glasinu. Čitamo i da je Konstantin kršćanstvo priznao kao državnu religiju, i to krive godine 330., a ne 313., kad je Milanskim ediktom kršćanstvo priznato kao ravnopravna, ali još ne i državna religija. Možda bi ovo bilo idealno mjesto da se prestane s nabranjem nebuloza i grešaka kad bismo mogli prešutjeti da je na zemljovidu naslovljenom Širenje Rimskog Carstva 500.p.n.e. – 177.n.e. načinjeno toliko pogrešaka da to izaziva glavobolju. Britanija je, tako, osvojena 75. godine, čime se Klaudiju oduzima povijesna zasluga njezina osvajanja, da i ne govorimo kako je autoru karte uspjelo ono što nije ni Božanskom Augustu, da osvoji dobar komad Germanije s desne strane Rajne. Autor zemljovida za dobrih je devetsto do tisuću kilometara pomaknuo granicu rimskog posjeda u sjevernoj Africi na jug u Saharu, a i prilična kvadratura Arabije, naravno u kilometrima, pripojena je Carstvu. Trajan bi se ugodno iznenadio da je znao kako je Rimsko Carstvo na istočnoj granici izbilo na Kaspijsko more i to potezom tek nešto kraćim od današnje dužine hrvatske obale Jadrana. A također valja primijetiti kako su Rimljani prešli dunavsku deltu te zavladao Krimom i cijelom sjevernom obalom Crnog mora, prostorom kojim su vladali tradicionalno neugodni Skiti. Helenistička je Galatija preimenovana u Galiciju, dok je natpis Mezopotamija smješten sjeverno od iranskog visočja, a sjeveroistočno od Mezopotamije (stvarne). I tako dalje, i tako dalje.

Posebna je priča, krenimo sada na ono glavno, dokumentarni film na DVD-u pod naslovom Tko je ubio Julija Cezara? Ako ste bili uvjereni kako je to zlodjelo počinila grupa senatora predvođenih Gajem Kasijem Longinom, Decimom Junijem Brutom i Markom Junijem Brutom, bili ste u pravu. Pa čemu je onda sniman ovaj film? Odgovor na to pitanje dobivate već u tridesetoj sekundi projekcije, a glasi ovako: »Stoljećima nitko nije ispitivao činjenice njegove smrti. Ali sada, 2000 godina poslije glavni talijanski istražitelj vratio se u najranije povijesne podatke i otvorio slučaj. Koristeći forenziku XXI. stoljeća ponovno posjećuje ključna mjesta.« Dakle, zaraza američkih pomodnih forenzičarskih, kriminalističkih bljezgarija tipa CSI Miami ili CSI New York ili Las Vegas proširila se i na antički Rim.

Glavni je junak našeg dokumentarca pukovnik Luciano Garofano, »jedan od najboljih svjetskih forenzičkih istražitelja u talijanskoj inačici FBI-a, koji je u proteklih 25 godina pomoću forenzike riješio neke od najgorih talijanskih zločina, uključujući uhićenja nekoliko zloglasnih mafijaških bosova.« On misli da trenutna verzija Cezarova umorstva nije potpuno točna. Daleko od toga da bismo pukovniku osporavali pravo na vlastito mišljenje. Ali, mislim da u zemlji poput Italije, premreženoj kriminalom i mafijom, postoje važnije stvari na koje bi policija mogla trošiti novac poreznih obveznika, nego što bi to bilo istraživanje političkog atentata počinjenog prije više od dvije tisuće godina, doduše na lokaciji koja spada pod nadležnost talijanske policije, ali u potpuno drugačijem političkom sustavu i društvenom ustroju. Radi se, osim toga, o drami čiji glavni i sporedni sudionici, kao i njihovi potomci i rodaci, već odavna nisu među živima. Činu za koji su počinitelji i onako već kažnjeni smrću.

Unatoč tome, pukovnik Garofano poslužit će se svim suvremenim sredstvima kako bi rekonstruirao ubojstvo Cezara i odgovorio na pitanje zašto je i kako ubijen. »Računalnim modelima rekonstruirao mjesto zločina, udarac po udarac, postavlja simulaciju samog ubojstva. No, može li forenzika riješiti ubojstvo koje se odigralo prije više od dva tisućljeća?« Ubojstvo za koje, između ostalog, znamo i tko ga je počinio i na koji način. Pa čemu ga onda rješavati?

Kamera prati pukovnika Garofana za vrijeme istrage tijekom koje je imao neograničen pristup ključnim lokacijama urote. Osim same ideje istraživanja Cezarova umorstva, već je i ovo toliko neozbiljno da se trezvenom gledatelju glavom motaju raznorazne misli. Jer, kakva saznanja policijskoj istrazi može pružiti mjesto zločina staro više od dva milenija? Čak i da je sve to vrijeme ostalo nedirnuto. Ali, mjesto Cezarova umorstva ni približno nije poznato. Većina izvora slaže se da je Cezar umoren u Pompejevu kazalištu, no ne zna se na kojem mjestu. Na žalost, Pompejeva kazališta više nema. Samo položaj današnjih kuća ukazuje na položaj nekadašnje orhestre, ali je Garofano ipak posjetio tu lokaciju. U prostor portika pred kazalištem ulazilo se s mjesta na kojem se danas nalazi Area sacra Largo Argentina, s arheološki otvorenim i konzerviranim prostorom s ostacima četiriju hramova republikanskog doba. Prema nekim mišljenjima upravo je to mjesto Cezarova umorstva, ali mogućnosti da se to potvrdi ne postoje. I stoga je na trenutke upravo smiješno na ekranu promatrati policajca po struci kako se bavi poslom povjesničara. Dotični je naime u knjižnici proučavao povijesna djela o Cezaru, a zatim pročitano locirao na terenu, ali prilično nekritički. Osobito tragikomično, uz more drugih, djeluje sljedeća rečenica: »Sada Garofano želi doznati što se dogodilo s tijelom i što mu ono može reći o Cezarovo smrti.«

No, prave policijske istrage ne može biti bez rekonstrukcije pa je naš pukovnik simulirao atentat na Cezara te zaključio da dvadeset i tri rane ne mogu odgovarati broju urotnika koji su stvarno napali Cezara. Nakon više pokušaja Garofano je zaključio da je u napadu sudjelovalo između pet i deset urotnika. Pritom je zanemario važan podatak da sva tri ključna izvora navode da je Cezar u trenutku napada sjedio te da su urotnici diktatorovo tijelo nastavili ubadati i nakon što je Cezar pao na tlo. Ako je druga rana bila smrtonosna, Cezar je vrlo vjerojatno već bio mrtav dok su mu nanošeni posljednji udarci bodežima.

Ovdje se na trenutak odmaknimo od pukovnika Garofana i pokušajmo kroz povijesne izvore dokučiti ono što se na martovske ide dogodilo na senatskoj sjednici. Cezarovo umorstvo opisuju detaljnije Plutarh,¹ Svetonije,² Apijan³ i Dion Kasije.⁴ Sve su to autori s kraja prvog i iz drugog stoljeća, osim Diona iz trećeg vijeka, a jedino je Svetonije rimski pisac, rođen i odrastao u Rimu, dok su ostala trojica Grci. Kronološki je najbliži navedenim zbivanjima Plutarh, odlično obrazovan filozof i biograf, rođen točno 90 godina nakon Cezarove smrti. No, Plutarh je osim povremenih putovanja cijeli život proveo u rodnoj Heroneji, provincijskom mjestu u Beotiji. Iako je pouzdano dva puta bio u Rimu, dvojbeno je koliko njegove vijesti mogu biti pouzdane i relevantne za Cezarovo umorstvo. Plutarh se u jednom slaže sa svim autorima, a to je da je Cezar na tijelu imao 23 rane, dok su ostali detalji slični, ali pritom ima i dosta razilaženja. Prema Plutarhu »... prvi ga Kaska udari mačem po vratu, ali rana nije bila smrtonosna, pa niti duboka, nego je, kako je i prirodno, ovaj bio zbunjen na početku čina velike odvažnosti tako da je čak Cezar, okrenuvši se, uhvatio bodež i zadržao ga. [...] Dok je od onih koji su se pripremali za umorstvo svaki pokazao goli mač, Cezar, opkoljavan uokrug i nailazeći na udarce i željezo koje ga je gadalo u lice i u oči kamo je god okrenuo pogled, tjeran ovamo-onamo kao divlja zvijer, zaplitao se među ruke svijuju; jer trebalo je da svi zadaju udarac žrtvi i okuse umorstvo. Stoga mu i Brut zadade udarac u prepone. A pripovijedaju neki, dok se Cezar branio od drugih i, glasno vičući, izmicao tijelo sad ovamo sad onamo, kad je vidio Bruta s isukanim mačem, povukao je haljinu preko glave i klonuo, bilo slučajno bilo gurnut od ubilaca, k podnožju na kojem je stajao Pompejev kip. I to je podnožje jako omastila krv tako da se činilo da se sam Pompej podigao radi osвете nad svojim neprijateljem koji se svali njemu pred noge i trzao se od mnoštva rana. Pripovijeda se da ih je zadobio dvadeset i tri; a mnogi urotnici raniše jedan drugoga kad su toliki ljudi uprli da zadaju udarac jednome tijelu.«⁵

Svetonije je čin ubojstva ovako opisao: »Kad je sjeo, postavili su se urotnici oko njega pod izlikom da mu iskažu počast. I odmah bliže pristupi Tilije Cimber, koji je preuzeo prvu ulogu, kao da ga želi nešto moliti. Kad ga je Cezar odbio i kretnjom ruke odgodio stvar na drugo vrijeme, Tilije ga uhvati za togu na oba ramena. Tada Cezar poviče: 'Ta to je nasilje!' Uto ga jedan Kaska odostrag rani malo ispod grkljana. Cezar pograbi Kaskinu ruku i probode je pisaljkom, ali kad je pokušao skočiti, zaustavi ga drugi udarac bodeža. Kad je vidio da odasvud trgnutim bodežima na nj navaljuju, omota glavu togom i u isti čas lijevom rukom povuče nabor toge dolje do gležanja, da bi što pristojnije pao pokrivši i donji dio tijela. I tako zadobi dvadeset i tri udarca, a samo je jedamput, na prvi udarac, uzdahnuo bez riječi, premda neki kažu da je Marku Brutu, kad je na njega navaljivao, rekao grčki: 'Zar i ti, sinko?' [...] Među tolikim

¹ Plutarh, Usporedni životopisi, Cezar, 65 – 69.

² Svetonije, Cezar, 82.

³ Apijan, Rimski građanski ratovi, II 115 – 117.

⁴ Dion, Rimski povijest, XLIV 18 – 22.

⁵ Plutarh, Cezar, 66.

ranama, kako je izjavio liječnik Antistije, bila je smrtonosna samo jedna, i to druga, koju je zadobio u prsa.«⁶

Po Apijanovim riječima »... kao njegovi prijatelji, s prikrivenim bodežima, opkoliše Cezara koji je sjedio na stolici. Jedan od njih, Tilije Cimber, pristupi Cezaru i moljaše ga za povratak svoga brata koji je bio u progonstvu. Kad je Cezar to odgodio i uopće ga odbio, Cimber ga uhvati za togu, kao da ga i dalje moli, zatim mu povuče togu i svuče mu je s vrata povikavši: 'Što čekate prijatelji!' Kaska, koji je stajao iza Cezara, iza njegove glave, prvi povuče mač da ga udari po vratu, ali promaši i rani ga u grudi. A Cezar, otrgnuvši togu od Cimbera i uhvativši za ruku Kasku, skoči sa stolice, okrenu se i s velikom snagom povuče Kasku.

Dok su se oni tako hrvali, netko drugi ga bodežom ubode u slabinu koju je u okretu bio izložio, Kasije ga udari u lice, Brut u kuk, a Bokolijan ga ubode između ramena, onako kako se Cezar okretao prema napadačima, bijesan i vičući kao zvijer. Poslije Brutova udarca, izgubivši već svaku nadu u spas, on pokri glavu haljinom i dostojanstveno pade pokraj Pompejeva kipa. Urotnici su ga mrcvarili i kad je pao, zadavši mu dvadeset i tri udarca. Gurajući se tako s mačevima mnogi su se međusobno povrijedili.«⁷ Kasije Dion, kao kronološki posljednji autor, ne donosi bitno drukčiju verziju, ali je ona zabilježena više od dva i po stoljeća nakon događaja i velikim dijelom temeljena na već navedenim autorima. Pa ipak Dion za svoju verziju navodi da je najistinitija, ali pritom ne navodi ni broj Cezarovih rana niti tko je zadao koji udarac.⁸

Budući da na ovome mjestu ne mogu detaljno i argumentirano pobijati postavke kao i istraživačku metodu prezentiranu u filmu, niti mi je to namjera, ograničimo se samo na zaključna stajališta. Garofanovo je mišljenje da je Cezar namjerno zapostavio upozorenja o uroti jer, navodno, više nije želio živjeti. Razlog tome trebala bi biti Cezarova napredujuća epilepsija u čeonom režnju mozga. To su Garofanove pretpostavke čiju vjerojatnost potvrđuje Harold J. Bursztain, forenzički psihijatar. No, to uistinu ne može biti ništa drugo do li nedokaziva pretpostavka. Cezarovo je tijelo spaljeno, a uzroci epilepsije, kao i način funkcioniranja mozga u Cezarovo doba nisu bili poznati. Istini za volju, kod Svetonija se iznosi i da je Cezar »... kod nekih svojih prijatelja ostavio dojam da nije htio dulje živjeti i da se nije oko toga trsio, jer mu je zdravlje bilo prilično narušeno i da zato nije ni mario za ono što su ga znamenja opominjala i prijatelji mu javljali.«⁹ Ali iz Svetonijeva tona jasno je da je to što se iznosi kasnije prepričavanje šokiranih osoba. Puno je znakovitija zaključna rečenica odlomka u kojoj Svetonije kaže: Neki napokon kažu da je znao govoriti: »Nije toliko u mojem koliko u državnom interesu da ja ostanem živ: ja sam već davno postigao obilje moći i slave, ali država neće biti mirna ako se meni što dogodi, nego će doživjeti još mnogo strašnije građanske ratove.«¹⁰ Jedan od ključnih elemenata kojima pukovnik Garofano pokušava

⁶ Svetonije, Cezar, 82.

⁷ Apijan, II 117.

⁸ Dion, Rimski povijest, XLIV 19.

⁹ Svetonije, Cezar 86.

¹⁰ Svetonije, Cezar 86.

dokazati svoju teoriju jest i to što je Cezar zanemario upozorenja. Ali, ni to uopće nije točno. Upozorenja koja je Cezar zanemario zanemarila bi i velika većina ljudi, a to je ponajprije bio ružan san njegove supruge Kalpurnije, te upozorenje vrača da se čuva martovskih ida, kao i loša znamenja. Međutim, svi se izvori slažu u jednome. Istinsko upozorenje o uroti Cezar nije stigao pročitati iako ga je dobio u ruke.

Malo je vjerojatno da bi pomišljao na samoubojstvo netko tko priprema veliki vojni pohod, netko tko je, poput Cezara, započeo brojne graditeljske projekte, a niz još opsežnijih imao u planu. Jednako tako, epizoda koju donosi Svetonije, a u kojoj se Cezar izruguje svećeniku koji mu je nagovijestio da se čuva martovskih ida,¹¹ govori jasnije od ičega drugog da je Cezar zbog vlastitog osjećaja moći bio toliko samouvjeren i siguran u sebe da je previdio i zanemario mogućnost atentata.

Iako je najveći dio razmatranog filmskog uratka naprosto smiješan, posebna su strahota u filmu prijevodi. Jer, nepotpisani prevoditelj, koji ne barata pretjerano vješto jezikom koji prevodi, tijekom vlastita je školovanja, čini se, zanemario druge općeobrazovne predmete, a ponajprije povijest. Zvuči nevjerovatno, ali prevoditelj(ica) je čuo(la) za Pompeje, ali ne i za Gneja Pompeja, a iako prevodi tekst vezan uz antički Rim u doba prvog trijumvirata, nije se smatrao ponukanim da se bar na informativnoj razini obavijesti o temi. Stoga je na svim mjestima gdje se u filmu spominje Gnej Pompej naš vrli prevoditelj to osobno ime doveo u vezu s Pompejima kao gradom, što na kraju u prijevodu rezultira groteskinim složenicama. Tako gledatelj, pretpostavljamo onaj slabije upućen u problematiku, poput, primjerice našeg prevoditelja, može saznati kako se, s obzirom da se senatska zgrada iznova gradila nakon požara, sjednica senata trebala održati u Pompejima. Saznajemo tako doslovno i da je Cezar »Ubijen na stubištu Pompeja, koje je bilo u sklopu kazališta.« Malo dalje saznajemo kako senatori na sjednicu senata »Tog određenog dana sastajali su se u Pompejima.« Kazalište nije Pompejevo nego pompejsko, a naprosto je nevjerovatno kako prevoditelju ništa nije bilo neobično u svezi s tolikim spominjanjem Pompeja (grada) prilikom Cezarova ubojstva u srcu Rima. Iako na jednom mjestu, još uvijek ne shvaćajući da je kazalište nazvano po svome investitoru, prevodi: »Prije 2000 god. ovo je bio istočni dio kazališta Pompeji (Pompey's theatre, po. aut.).« Čin colonnello (slično i u engleskom) naš prevoditelj(ica) uporno prevodi s bojnik, iako je to čin pukovnika, a riječ carabinieri već u uvodnom dijelu naprosto je u prijevodu preskočena. No, što reći kad se ime biografa Svetonija uporno piše Suatonije?

U odnosu na ovaj uradak drugi je dokumentarac, o rimskoj vojsci, mnogo kvalitetniji rad. Ležeran pristup s duhovitim opaskama daje nepretenciozan i prilično uspio prikaz rimske vojske, njezina razvoja, ustroja i funkcioniranja. Daleko od toga da se i u tome ne nalazi podosta prigovora, ali u odnosu na prethodni film, te bismo zamjerke morali okarakterizirati minornima. Zbog maksimalne objektivnosti čini mi se korisnijim prikaz tog filma smjestiti u odvojen članak u sljedećem, broju Latina et Graeca.

*Ratovi kroz stoljeća, broj 2
Aurum izdavaštvo d.o.o.
Zagreb*

¹¹ Svetonije, Cezar 81